

Ἡ ἐπίδραση τοῦ μανιχαϊσμοῦ στὴν χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία κατὰ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη Δαμασκηνὸ

Dragan G. Karan*

Εἰσαγωγή

Δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ὑπάρχει σήμερα ἡ ὀργανωμένη μανιχαϊκὴ κοινότητα ὥστε νὰ μποροῦμε νὰ ὀμιλοῦμε περὶ τῆς ὑπαρξῆς τοῦ μανιχαϊσμοῦ. Ὁ μανιχαϊσμός ὑπάρχει καὶ λειτουργεῖ στὸ πλαίσιο τοῦ χριστιανισμοῦ μὲ τὴ μορφή διχοτόμησης τοῦ ἀνθρώπου στὰ καλὰ καὶ τὰ βέβηλα μέρη του. Οἱ μανιχαϊκὲς ἀνιλήψεις ἐντὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀλλοιώνουν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν ποιότητα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς καὶ συνεπῶς λειτουργοῦν ὡς ἀντίποδας τῆς θείας ἀποκάλυψης καὶ τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας συναντοῦμε πολλὰ αἵρέσεις ποὺ ἔχουν στὸ ὑποβαθρὸ τους τὴ μανιχαϊκὴ δομὴ, ὅπως ἦταν ὁ ἀρειανισμὸς ἢ ὁ μονοφυσισμὸς. Ἡ ἄρνηση τῆς παρουσίας τοῦ σώματος στὸν Χριστὸ καὶ ἡ ἀλλοίωσή του ἀπὸ τὴν παρουσία τῆς θεότητας εἶναι μιὰ μορφή τῆς μανιχαϊκῆς ὑποβάθμισης τῆς ὕλης καὶ συνεπῶς τοῦ σώματος. Ὁ ἀρειανισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδεχθεῖ τὴ σχέση τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ὕλη μέσα στὴ δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ στὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ. Μέσα στὴν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας πολλὰ φορὲς ὀρισμένοι ἄνθρωποι ἐν ὀνόματι τῆς πνευματικότητας ὑποβαθμίζουν καὶ περιφρονοῦν τὸ ἀνθρώπινο σῶμα μὲ τὶς λειτουργίες του ὡς κάτι ὑποδεέστερο.

* Ὁ Dragan Karan εἶναι Ἐπίκουρος Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Βελεγραδίου.

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνὸς παρατηρεῖ μέσα στὸ πλαίσιο τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ποὺ ἀφορᾷ τὸν λαὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ μανιχαϊσμοῦ, τὰ ὁποῖα πολεμεῖ σφοδρᾶ. Ὁ μανιχαϊσμὸς κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ δὲν ὑπῆρχε ὡς θρησκευτικὴ κοινότητα, ἀλλὰ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἀρχίζει νὰ διαμορφώνεται ἡ αἵρεση τῶν Βογομίλων, τοὺς ὁποίους οἱ βυζαντινοὶ θεωροῦσαν ὡς μία ἐξέλιξη τοῦ μανιχαϊσμοῦ¹. Ὁ τρόπος τῆς θεολογικῆς δομῆς τῆς σκέψεως τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ ἀποτελεῖ θαυμάσιο παράδειγμα γιὰ τὸν καλύτερο ἐντοπισμὸ μανιχαϊκῶν στοιχείων στὸ πλαίσιο τῆς χριστιανικῆς πνευματικότητος σήμερα².

Ἡ μανιχαϊκὴ κατανόηση τῆς συστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὶς οὐσίες τῶν αἰωνίων ἀρχῶν καλοῦ πνεύματος καὶ κακοῦ, τῆς ὕλης³ δηλαδή, ἀποτελεῖ ταυτοχρόνως κίνδυνο καὶ πρόκληση γιὰ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία. Ὁ μανιχαϊσμὸς κατὰ τὸν Loath στοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες ἦταν μιὰ ἐνδιάμεση μορφή τῆς διδασκαλίας μεταξὺ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας⁴. Ἡ χρῆση τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου στὴν ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Μανιχαίων ἦταν πρόκληση καὶ πειρασμὸς γιὰ πολλοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀποδεχθοῦν τὸν μανιχαϊσμὸ

1. Πρβλ. A. Loath, *St. John Damascene: Tradition and Originality in Byzantine Theology*, Oxford Early Christian Studies, ἐκδ. Oxford University Press, Oxford 2002, σ. 118.

2. Πρβλ. G. Filoramo, *A History of Gnosticism*, ἐκδ. Wiley Blackwell, Hoboken 1993, σ. 15.

3. Βλ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου μοναχοῦ πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ κατὰ Μανιχαίων*, ἐκδ. B. Kotter, *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, τόμ. 4. σειρά PTS 22, ἐκδ. De Gruyter, Berlin 1981, σσ. 351-398 (PG 94, 1505-1585)· ἐν συνεχείᾳ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 2, 19-24, ἐκδ. Kotter IV σσ. 352-353 (PG 94, 1508D): «Παρεχώρησε γὰρ ὁ ἀγαθὸς ἀρπαγῆναι δύναμιν ἐξ αὐτοῦ φοβηθεῖς, ἵνα μὴ κατακυριεύσωσι τοῦ τόπου αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ἐποίησεν, ἵνα διὰ τῆς μοίρας, ἧς παρέδωκε, κατακυριεύσῃ τῆς κακίας. Καὶ οὕτως ἐγένετο σύγκρασις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ· ἐκ γὰρ τῆς μοίρας τοῦ ἀγαθοῦ ἐγένοντο αἱ ψυχαί, ἐκ δὲ τῆς οὐσίας τῆς κακίας τὰ σώματα»· τοῦ αὐτοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 28, 8-9, ἐκδ. Kotter IV, σ. 366 (PG 94, 1532B): «καὶ τοῦ μὲν φωτὸς μέρος ἐστὶν ἡ ψυχὴ, τοῦ δὲ σκότους καὶ τῆς ὕλης δημιουργημα τὸ σῶμα»· τοῦ αὐτοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 28, 20-22, ἐκδ. Kotter IV, σ. 367 (PG 94, 1532C): «Ἀφῆκε δὲ κάτω τὸ μέρος, ὃ ἔφαγον οἱ ἄρχοντες, τουτέστι τὴν ψυχὴν· ἐκ γὰρ τῆς μοίρας τοῦ ἀγαθοῦ ἐγένοντο αἱ ψυχαί, ἐκ δὲ τῆς οὐσίας τῆς κακίας τὰ σώματα». Πρβλ. S. N. C. Lieu, *Manichaeism in the Later Roman Empire and Medieval China: A Historical Survey*, ἐκδ. Manchester University Press, Manchester, 1988.

4. Andrew Loath, *St. John Damascene: Tradition and Originality in Byzantine Theology* σειρά Oxford Early Christian Studies, ἐκδ. Oxford University Press, Oxford 2002, σελ. 61.

ὡς πίστη καὶ νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως⁵, ὅπως δείχνει τὸ παράδειγμα τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου⁶. Ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος ὡς νέος εἶχε προσκολληθεῖ στὴν ομάδα τῶν Μανιχαίων ὅπου παρέμεινε γιὰ ἔννεα ὀλόκληρα χρόνια καὶ μετὰ ἐπέστεψε πίσω στὴν Ἐκκλησία. Ὁ Grillmaeier παρατηρεῖ ὅτι ὁ πάπας Λέων θεωροῦσε τὴν παρουσία τῶν Μανιχαίων ὡς μεγάλο κίνδυνο γιὰ τὴ χριστιανικὴ πίστη⁷.

Παρ' ὅτι δὲν ὑπάρχουν στὴν ἐποχὴ τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ ὀργανωμένες μανιχαϊκὲς κοινότητες, εἶναι ἔντονα αἰσθητὴ ἡ παρουσία τοῦ μανιχαϊκοῦ πνεύματος στὸν τρόπο τῆς χριστιανικῆς σκέψεως. Κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ ἡ εἰκονομαχικὴ ἔριδα ἦταν μία μορφή ἐπιβεβαίωσης τοῦ ἔντονης παρουσίας μανιχαϊκοῦ πνεύματος στὸ πλαίσιο τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Ἡ μανιχαϊκὴ κακοδοξία περὶ τῆς συνυπάρξεως τῆς ὕλης μὲ τὸν Θεὸ⁸ ἀναγκάζει τὸν ἱερὸ πατέρα νὰ παρουσιάσει ὀρθοδόξως τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίας τοῦ κόσμου. Ἡ ἐπιμονὴ τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ στὴν κοσμολογία καθ' ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ ἔργου του δικαιολογεῖται ἐπειδὴ ἡ σωστὴ παρουσίαιση τῆς κοσμολογίας καθιστᾶ δυνατὴ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ὑπόλοιπων θεολογικῶν θεμάτων. Ἡ διδασκαλία περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου δὲν εἶναι γιὰ τὸν Δαμασκηνὸ ἕνας φιλοσοφικὸς στοχασμὸς, ἀλλὰ ἕνας ὑπαρξιακὸς προβληματισμὸς. Οἱ δογματικὲς ἀλήθειες περὶ τῆς δημιουργίας κρύβουν ἕνα βαθὺ ὑπαρξιακὸ νόημα, ἔτσι ὥστε νὰ ἔχουν ἄμεσες συνέπειες γιὰ τὴ ζωὴ μας⁹. Ἡ σωστὴ προσέγγιση τῆς κοσμολογίας εἶναι τεράστια σημασία γιὰ τὴν ἐρμηνεῖα

5. Βλ. Augustini, *De Utilitate Credendi liber unus*, 1, 2 PL 42, 603-604. A. Hoffman, „Erst einsehen, dann glauben. Die nordafrikanischen Manichäer zwischen Erkenntnisanspruch, Glaubensforderung und Glaubenskritik“, *Augustine and Manichaeism in the Latin West*, ἐκδ. Brill, Leiden – Boston – Köln 2001, σσ. 67-112.

6. Πρβλ. P. J. de Menasce, «Augustin manichéen», *Freundesgabe für E. R. Curtius*, Bern 1956, σσ. 79-93, A. Kortze, *Augustine's Confessions. Communicative Purpose and Audience*, ἐκδ. Brill, Leiden & Boston, 2004.

7. A. Grillmeier, *Christ in Christian Tradition: From the Apostolic Age to Chalcedon (451)*, μτφρ. J. S. Bowden, ἐκδ. A. R. Mowbray & Co Limited, London 1964, σ. 172.

8. Περισσότερα περὶ τοῦ μανιχαϊσμοῦ καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ βλ. F.C. Burkitt, *The Religion of the Manichees*, ἐκδ. Cambridge University Press, Cambridge 1925.

9. Πρβλ. Ἰω. Ζηζιούλας, «Χριστολογία καὶ ὑπαρξή. Ἡ διαλεκτικὴ χριστοῦ–ἀκτίστου καὶ τὸ δόγμα τῆς Χαλκηδόνος», *Σύναξη* 2 (1982), σ. 9.

τῆς παρουσίας τοῦ κακοῦ στὸν κόσμο. Ἐξ αὐτοῦ καὶ ὁ στόχος τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος εἶναι νὰ δείξει τὴν ὀρθόδοξη πίστη, ἔτσι ὥστε νὰ ἀνατρέψει ριζικὰ τὶς βάσεις τῆς διαρχίας τοῦ Μανιχαϊσμοῦ. Ὁ δεύτερος στόχος εἶναι νὰ ἀποδείξει ὅτι ἡ ὕλη ὡς δημιουργημὰ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι κακὴ. Τοῦναντίον, ὁ Δαμασκηνὸς ἀποδέχεται καὶ ἐκφράζει τὴ βιβλικὴ ἀλήθεια ὅτι ἡ κτίση εἶναι λίαν καλή¹⁰. Ἐπ’ αὐτοῦ ὁ Δαμασκηνὸς εὐθέως λέγει: «πάντα δὲ τὰ ὄντα ὑπ’ αὐτοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη καὶ πάντα καλὰ καὶ λίαν καλὰ»¹¹.

Ὁ θεμέλιος λίθος τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου βρίσκεται στὴ διάκριση τοῦ Δημιουργοῦ καὶ τοῦ δημιουργήματος. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ Δημιουργός, ἐνῶ ὁ κόσμος εἶναι τὸ δημιούργημα Του. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ὁ ἅγιος πατέρας κατ’ ἀρχὰς ριζικὰ τονίζει τὴν ὄντολογικὴ διαφορὰ Δημιουργοῦ καὶ δημιουργήματος. Ὑπάρχει μία ἀπόλυτη ὄντολογικὴ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸν Θεὸ καὶ τὴ δημιουργία· δηλαδὴ μετὰ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ τῆς δημιουργίας Του δὲν ὑπάρχει ἀπολύτως καμμία σχέση τῆς φύσεως. «Ἔστιν οὖν ἡ μὲν θεία φύσις ἀγέννητος ἦτοι ἀκτιστος, πάντα δὲ τὰ μετὰ τὴν Θεϊαν φύσιν γενητὰ ἦτοι κτιστὰ»¹². Ἡ κτίση λαμβάνει τὴν ὑπαρξὴ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπ’ αὐτοῦ ὁ Δαμασκηνὸς ὁμολογεῖ «ἡμεῖς γὰρ ἓνα Θεόν φαμεν ἀγαθόν, δίκαιον, πάντων δημιουργόν, πάντων κρατοῦντα, παντοδύναμον, ὅσα θέλει δυνάμενον, καὶ ὑπ’ αὐτοῦ ἐκτίσθαι τὰ πάντα, τὰ τε ὀρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα»¹³. Ἐκ τούτου γίνεται φανερὸ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ μόνος αἴτιος καὶ δημιουργὸς τῶν πάντων. Ὅλα ὅσα ὑπάρχουν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς δημιουργικῆς δράσεως τοῦ Θεοῦ· ὁ Θεὸς δηλαδὴ ὑπῆρχε χωρὶς καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ κόσμου, ἐνῶ ἡ ὑπαρξὴ τοῦ κόσμου ἐξαρτᾶται ἄμεσα ἀπὸ τὸν Θεό. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ κόσμου ὀφείλεται μόνον στὸν Θεό, ἡ μόνη αἰτία τοῦ κόσμου εἶναι ὁ Θεός¹⁴. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης

10. Βλ. Γεν. 1, 31.

11. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 14, 5-7, ἐκδ. Kotter IV, σ. 358 (PG 94, 1517A).

12. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 80, 6-9, ἐκδ. Kotter II, σ. 179 (PG 94, 1113C).

13. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 77, 1-7, ἐκδ. Kotter IV, σ. 393 (PG 94, 1576BC).

14. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 21, 15-17, ἐκδ. Kotter IV, σ. 363 (PG 94, 1525B): «Ἄει γὰρ παρὰ θεοῦ τὸ εἶναι καὶ ζωτικῶς καὶ νοερώς κινεῖσθαι

υπογραμμίζει «πάντα δὲ τὰ ὄντα ὑπ’ αὐτοῦ»¹⁵ ἔγιναν. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ δημιουργικὴ ἀρχὴ εἴτε τοῦ αἰσθητοῦ εἴτε τοῦ νοητοῦ κόσμου. Βλέπουμε δηλαδὴ μιὰ σαφῆ προβολὴ ὅτι ὁ κόσμος ἔχει μόνον μιὰ ἀπόλυτη ἀρχή. Στὰ Διαλεκτικὰ ἀναφέρεται ἄμεσα στὴ σχέση τῆς αἰτίας μεταξύ τοῦ δημιουργήματος καὶ τῆς δημιουργικῆς ἀρχῆς—τοῦ Θεοῦ: «ὁ μὲν γὰρ δημιουργὸς ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὴν αἰτίαν τῆς δημιουργίας, τὸ δὲ δημιουργούμενον ἐν μὲν τῷ δημιουργῷ τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας»¹⁶. Τὴν ἀφετηρία αὐτῆς τῆς θεολογίας δίδει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο κτίσις μὲ νέο περιεχόμενο, «ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατα καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι εἴτε κυριότητες εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι’ αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται»¹⁷. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ θέμα τῆς ἐλευθερίας τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐπίδραση τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας στὴν οἰκοδόμησις τοῦ θεολογικοῦ λόγου ἔκανε μιὰ ἀναφορά ὁ μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης Ζηζιούλας. Ὁ βασικὸς χαρακτήρας τῆς πατερικῆς θεολογίας καὶ ἡ διάκρισή της ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ φιλοσοφία, κατὰ τὸν μητροπολίτη Περγάμου, εἶναι «ἡ μέριμνα γιὰ τὴ διατήρησις τῆς διαλεκτικῆς σχέσεως μεταξύ τοῦ κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου».¹⁸

Οἱ μανιχαϊκὲς ἀντιλήψεις περὶ τοῦ ἀνθρώπου συγκρούονται μὲ τὶς βάσεις τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι τὸ τραγικὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐνδοκόσμιας μάχης τῶν ἀρχῶν¹⁹, οὔτε εἶναι ἓνα τυχαῖο ὄν, ἀλλὰ ἔργο τοῦ Θεοῦ. Ἡ μανιχαϊκὴ διδασκαλία περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀναιρεῖ τὴ δυνατότητα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, ἓνα ἀπὸ τὰ ὑψιστα δῶρα τοῦ Θεοῦ. Ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου διαιρεῖται στὸ κακὸ σῶμα καὶ τὴν καλὴ ψυχὴ, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ ἄνθρωπος νὰ χάνει τὸ κάλλος τοῦ ὡς δημιουργήμα τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἀποκορύφωμα τῆς παρεκτροπῆς τοῦ Μανιχαΐσμου εἶναι ἡ ἀναίρεσις τῆς ζωῆς· ἡ ζωὴ χάνει

λαμβάνουσιν οὐκ ἐξ ἑαυτῶν ἔχοντες τοῦτο».

15. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 14, 5, ἐκδ. Kotter IV, σ. 358 (PG 94, 1517A).

16. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Διαλεκτικὰ* 53, 7-8, ἐκδ. Kotter I, σ. 123 (PG 94 94, 640AB).

17. Κολ. 1, 16.

18. Βλ. Ἰω. Ζηζιούλας, «Χριστολογία καὶ ὑπαρξή. Ἡ διαλεκτικὴ κτιστοῦ—ἀκτίστου καὶ τὸ δόγμα τῆς Χαλκηδόνος», *Σύναξη* 2 (1982), σ. 12.

19. Βλ. Κ. Σκουτέρης, *Ἱστορία τῶν δογμάτων* Α', Ἀθήνα 1998, σ. 331.

τὸ νόημά της καὶ τὴ θέση της παίρνει ὁ θάνατος. Σὲ αὐτὰ καὶ πολλὰ ἄλλα, τὰ ὅποια θὰ δοῦμε ἐν συνεχείᾳ, καλεῖται νὰ δώσει ἀπάντησιν ὁ ἱερός πατέρας παρουσιάζοντας τὴν ὀρθόδοξην ἀνθρωπολογία.

Ὁ Μανιχαϊσμός στὴ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία

Βασικὴ ἀρχὴ τῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιούργημα τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος ἐντάσσεται στὸ πλαίσιο τῆς ὑπόλοιπης δημιουργίας τοῦ Θεοῦ καὶ ἔχει τὴν κορυφαία θέση μέσα στὴ δημιουργία. Ὅπως καὶ ὅλη ἡ κτίσις, ἔτσι καὶ ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει τὸ εἶναι, τὴν ὑπαρξὴ του ἀπὸ τὸν Θεό: «οὐδεὶς γάρ ἐστιν ὁ συκρατῶν καὶ συνέχων τὰ ὄντα ἐν τῷ εἶναι εἰ μὴ ὁ Θεός· τὸ γὰρ εἶναι ἀγαθόν ἐστι καὶ δῶρον Θεοῦ»²⁰. Ἡ ἀνθρωπολογία τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας, τὴν ὁποία ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Δαμασκηνός, ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἄμεσης σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ²¹. Ἡ φύσις καὶ τὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου εἶναι δῶρα τοῦ Θεοῦ, τὰ ὅποια λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος καὶ δὲν τὰ κατέχει ἀπὸ μόνος του. Παρ' ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ χῶμα, ἡ ὄντολογικὴ του βάση εἶναι τὸ «μηδέν», ὅπως καὶ τῆς ὑπόλοιπης κτίσεως²², καὶ ὄχι προϋπάρχουσα ὕλη. Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἔκφρασις τοῦ θελήματος τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Στὸ κείμενο τοῦ ἔργου ὁ συγγραφέας δὲν κάνει μία εἰδικὴ περιγραφὴ τῆς δημιουργίας οὔτε γίνεται λόγος γιὰ τὸ πῶς ἔπλασε ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπο· ἀντιθέτως ὁ συγγραφέας δίδει μία βαθύτερη ἐρμηνεία τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ στὸ ἔργο *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* ἀναφέρει

20. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 34, 8-10, ἐκδ. Kotter IV, σ. 372 (PG 94, 1540CD).

21. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Τοῦ ὀσίου ἀββᾶ Ἰωάννου πρεσβυτέρου Δαμασκηνοῦ ἔκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, ἐκδ. B. Kotter, *Die Schriften des Johannes von Damaskos* 2, σειρὰ PTS 12, ἐκδ. De Gruyter, Berlin 1973, σσ. 3-239 (PG 94, 781-1228)· ἐν συνεχείᾳ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 26, ἐκδ. Kotter II, σ. 76 (PG 94, 920D-921A).

22. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 10, 8-11, ἐκδ. Kotter II, σ. 76 (PG 94, 1513C): «οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ αἱ ψυχαὶ οὐδὲ ἐκ τῆς οὐσίας τῆς ὕλης τὰ σώματα, ἀλλ' ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθησαν, καὶ οὔτε ἐπολέμησεν ἡ ὕλη μετὰ τοῦ φωτὸς οὔτε ἤρπασεν ἐξ αὐτοῦ μέρος καὶ ἐποίησε τὰς ψυχάς».

σχετικά: «Ἐποίησεν οὖν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἄκακον, εὐθῆ, ἐνάρετον, ἄλυπον, ἀμέριμον, πάσῃ ἀρετῇ κατηγλαϊσμένον, πᾶσιν ἀγαθοῖς κομῶντα»²³. Ὑπάρχει ἐπομένως μία συνέχεια τῆς βιβλικῆς θεολογίας²⁴, προσαρμοσμένη στὴν προβληματικὴ τοῦ διαλόγου.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ τελευταῖο δημιούργημα τοῦ Θεοῦ²⁵ καὶ ἐν αὐτῷ συνδέονται ἡ ὄρατῆ καὶ ἀόρατῆ κτίσις. Ὁ Θεὸς θέλησε νὰ ἐνώσει ὅλη τὴν κτίσις σὲ ἓνα, καὶ αὐτὸ πραγματοποιεῖται μὲ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου²⁶. Ἡ ἔνωση τῆς κτίσεως καθίσταται στὴν παρουσία τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος μετέχει τῆς ὄρατῆς καὶ ἀοράτου φύσεως. Ὁ ἱερός πατέρας μὲ βιβλικὸ τρόπο περιγράφει τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ἄυλη ψυχὴ καὶ ὑλικὸ σῶμα: «ἐπεὶ δὲ ταῦτα οὕτως εἶχεν, ἐξ ὄρατῆς τε καὶ ἀοράτου φύσεως δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον οἰκείαις χερσὶ κατ' εἰκόνα τε καὶ ὁμοίωσιν, ἐκ γῆς μὲν τὸ σῶμα διαπλάσας, ψυχὴν δὲ λογικὴν καὶ νοερὰν διὰ τοῦ οἰκείου ἐμφυσήματος δοὺς αὐτῷ»²⁷. Ὁ ἄνθρωπος κατέχοντας καὶ τὶς δύο φύσεις μπορεῖ νὰ περιλάβει μέσα του κάθε μορφή τῆς ζωῆς²⁸. Μέσω τοῦ ἀνθρώπου ὁ Θεὸς δίνει σὲ ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ὕλης καὶ σὲ ὅλες τὶς ζωτικὲς λειτουργίες τῆς ἄλογης φύσεως τὴ δυνατότητα νὰ μετέχουν μιᾶς πνευματικῆς πορείας. Ἐξ αἰτίας τῆς ἔνωσης τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ, ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖται ὡς ἓνας μικρὸς κόσμος· ἐπ' αὐτοῦ ὁ ἱερός πατὴρ ὑπογραμμίζει: «ὁ ἄνθρωπος τοίνυν μικρὸς κόσμος ἐστίν. Ἔχει γὰρ ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ μέσος ἔστηκε νοῦ καὶ ὕλης· σύνδεσμος

23. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 26, 24-25, ἐκδ. Kotter II, σ. 76 (PG 94, 921A). Πρβλ. Τοῦ αὐτοῦ, *Βαρλαάμ καὶ Ἰωάσαφ*, ἐκδ. G.R. Woodward, H. Mattingly, σ. 108.

24. Βλ. *Γεν.* 1, 26-27, *Γεν.* 2, 7-8.

25. Ἰω. Καρμίρης, *Ἡ δογματικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*, Ἀθήνα 1940, σ. 34.

26. Βλ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 26, 9-14, ἐκδ. Kotter II, σ. 75 (PG 94, 920B); βλ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Λόγος ΛΗ'* PG 36, 312-356. Πρβλ. J. R. Payton, "John of Damascus on Human Cognition: An Element in His Apologetic for Icons", *American Society of Church History*, 65, 2 (1996), σ. 177.

27. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 26, 16-20, ἐκδ. Kotter II, σ. 76 (PG 94, 920D).

28. Πρβλ. Γ. Φλωρόφσκυ, *Οἱ ἀνατολικοὶ πατέρες τοῦ τέταρτου αἰῶνα*, μετάφρ. Π. Κ. Πάλλη, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 277.

γάρ ἐστὶν ὀρατῆς καὶ ἀοράτου ἤτοι αἰσθητῆς καὶ νοητῆς κτίσεως»²⁹. Ἡ θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου ὡς συνδέσμου τῆς κτίσεως ἐξ αἰτίας τῆς σύνθετης ὀντότητας εἶναι βαθιὰ χαραγμένη στὴν πατερικὴ θεολογία. Ὁ Μέγας Βασίλειος ἄλλωστε ἀναφέρει: «ἐπειδὴ σύνθετος ὁ ἄνθρωπος ἔκ τε τοῦ γηίνου πλάσματος καὶ ἐκ τῆς ἐνοικιούσης ψυχῆς τῷ σώματι, γῆ μὲν λέγεται τὸ ἐκ τῆς γῆς πεπλασμένον, κατοικῶν δὲ τὴν οἰκουμένην, ἢ τὴν ἐν σώματι διαγωγὴν λαχοῦσα ψυχὴ»³⁰. Ἡ ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου γεφυρώνει τὸ χάσμα μεταξὺ τῆς νοητῆς καὶ τῆς αἰσθητῆς δημιουργίας. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης, μιλώντας περὶ τῆς ἔνωσης τῆς κτίσεως στὴν ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου, ἀναφέρει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι «μέσος» ἢ «μεθόριος», ὁ ὁποῖος ἐνώνει καὶ ἐναρμονίζει τὶς ἀντίθετες φύσεις³¹. Εἶναι σαφές ὅτι ὁ ἱερὸς Δαμασκηνὸς ἐντελῶς ἀντίθετα κατανοεῖ τὸν σύνδεσμο τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἀπὸ τοὺς Μανιχαίους, διότι αὐτὸς ὁ σύνδεσμος δὲν εἶναι ἀποτελέσμα κακῆς τύχης, ἀλλὰ ἀποκορύφωμα τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ.

Ἡ σύγκραση τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς εἶναι ἔργο μόνον τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου μόνον ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἐξουσία νὰ χωρίζει τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα³². Κατὰ τὸν ἱερὸ πατέρα ἢ πλάση τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ἦταν ταυτόχρονη. Ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῆς προϋπάρξεως οὔτε τοῦ σώματος ἀλλὰ οὔτε καὶ τῆς ψυχῆς³³. Ἀναιρεῖται κάθε δυνατὴ περίπτωση τῆς μανιχαϊκῆς διαρχίας ὅπου ὑπάρχει ξεχωριστὰ τὸ σῶμα ἀπὸ τὴν ψυχὴ σὲ ὅποιαδήποτε μορφή³⁴. Παρ' ὄλη τὴ διαφορετικότητα μεταξὺ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, οὐδεὶς λόγος γίνεταί περὶ τῆς ὀντολογικῆς

29. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Περὶ ἰδιωμάτων*, 15, 1-3, ἐκδ. Kotter IV, σ. 198 (PG 95, 144BC).

30. Μ. Βασιλείου, *Εἰς τοὺς ψαλμούς, εἰς τὸ Ζ'*, PG 29, 337.

31. Ἡ. Μουτσούλας, *Γρηγόριος Νύσσης*, ἐκδ. ΒΕΠΕΣ 65, σ. 382.

32. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 14, 58-60, ἐκδ. Kotter IV, σ. 360 (PG 94,1520C): «μόνου γὰρ θεοῦ τὸ χωρίζει τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος, τοῦ καὶ συνδήσαντος».

33. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 26, 1, ἐκδ. Kotter II, σ. 57 (PG 94, 917D).

34. Ἡ βιβλικὴ διήγηση δίνει μιὰ προτεραιότητα στὴν πλάση τοῦ σώματος. Περὶ τῆς ἐξήγησης αὐτοῦ βλ. Ἰω. Καρμίρης, *Δογματικὴ, κατὰ τὰς παραδόσεις* (Ἀνατύπωση ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Φοιτητικοῦ Θεολογικοῦ Συνδέσμου τοῦ ἔτους 1964), Ἀθῆναι 1995, σ. 168 : «Ἡ δὲ προτεραιότης τοῦ σώματος ἀπλῶς παριστᾷ ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ κατοικητήριον καὶ ὁ φορεὺς τῆς ψυχῆς καὶ ἡ βᾶσις καὶ ἡ προϋπόθεσις τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου ζωῆς».

προαιώνιας διάστασης αὐτῶν ὅπως κάνουν λόγο οἱ Μανιχαῖοι: «καὶ οὕτε ἡ ψυχὴ ἐξ ἀνάρχου οὐσίας τρεπτὴ γὰρ οὕτε τὸ σῶμα καὶ αὐτὸ γὰρ τρεπτὸν καὶ φθαρτόν»³⁵. Ἡ ὑπόστασις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μία ὄντοτητα, ἡ ὁποία ἔχει δύο φύσεις: τὴν ἀφθαρτὴν ψυχὴ καὶ τὸ φθαρτὸ σῶμα³⁶. εἶναι οἱ δύο διαφορετικὲς φύσεις τῆς ἴδιας ὑποστάσεως³⁷. Ἡ ψυχὴ, παρ' ὅτι εἶναι ἀσώματος οὐσία, «ἐν σώματι πολιτεύεται»³⁸, ἀλλὰ ὁμως δὲν ταυτίζεται μὲ τὸ σῶμα³⁹. Εἶναι σαφὴς ἡ φυσικὴ διάστασις, ἡ ὁποία ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς⁴⁰, τὴν ὁποία καὶ οἱ Μανιχαῖοι ἀναφέρουν. Αὐτὸ τὸ χάσμα μεταξὺ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γεφυρωθεῖ μὲ κανέναν τρόπο μόνο μὲ τὴ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Οἱ δύο ἀντίθετες φύσεις δὲν μποροῦν ἀπὸ μόνες τους νὰ ἐνώνονται σὲ μία κοινὴ ὑπαρξί: «οὐκ ἂν γὰρ τὰ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις ὠμίλει φιλικῶς συναπτόμενα εἰς ἓν ὕψος καὶ μίαν ὑπόστασιν, εἰ μὴ ἡ τοῦ δημιουργοῦ δύναμις εἰς ἓν αὐτὰ συνεβίβασεν»⁴¹. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ὡς «καθ' ὑπόστασιν»⁴² ἔνωσις, ὅπου δηλαδὴ ὑπάρχει συμπαρουσία τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς⁴³ χάριν

35. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 42, 19-21, ἐκδ. Kotter IV, σ. 375 (PG 94, 1545BC).

36. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 42, 15, ἐκδ. Kotter IV, σ. 375 (PG 94, 1545B): «ἀλλ' οὐκ εἰσι μᾶς φύσεως».

37. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 42, 17, ἐκδ. Kotter IV, σ. 375 (PG 94, 1545B): «ὥστε ἄλλης φύσεώς ἐστὶν ἡ ψυχὴ καὶ ἄλλης τὸ σῶμα». Πρβλ. Ματσούκα, *Φιλοσοφία καὶ Δογματικὴ διδασκαλία*, σ. 285.

38. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 42, 16, ἐκδ. Kotter IV, σ. 375 (PG 94, 1545B). Βλ. Ἀ. Κατσιάρας, Μ. Βαμβουνάκη, *Ὅταν ὁ Θεὸς πεθαίνει, μιὰ συζήτηση*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2004, σ. 485.

39. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 42, 16-17, ἐκδ. Kotter IV, σ. 375 (PG 94, 1545B).

40. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 60, 11, ἐκδ. Kotter II, σ. 153 (PG 94, 1064AB): «οὐ μᾶς ἄρα οὐσίας ψυχὴ τε καὶ σῶμα».

41. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 61, 39-41, ἐκδ. Kotter IV, σ. 381 (PG 94, 1556BC).

42. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Φιλόσοφα* 12, 21-22, ἐκδ. Kotter I, σ. 166: «Καθ' ὑπόστασιν ἐστὶ τὸ ἐκ διαφόρων φύσεων ὕφεστός πραγμα».

43. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τὸν Ἰακωβίτην* 11, 8-12: «Οὐσία δέ, τουτέστιν ὁπωσοῦν ὑπάρχει, εἴτε καθ' ἑαυτὴν εἴτε σὺν ἐτέρῳ εἴτε ἐν ἐτέρῳ καθ' αὐτὴν μὲν ὡς πυρὸς οὐσία, σὺν ἐτέροις δὲ ὡς ψυχὴ καὶ σῶμα (σὺν ἀλλήλοις γὰρ ταῦτα τὴν ὑπόστασιν ἔχει), ἐν ἐτέρῳ δὲ ὡς πῦρ ἐν θρυαλλίδι καὶ ὡς ἡ σὰρξ τοῦ κυρίου ἐν τῇ ἀνάρχῳ αὐτοῦ ὑποστάσει».

τῆς δημιουργικῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία παρέχει τὴ συγκεκριμένη ἀνθρώπινη ὑπόσταση⁴⁴. Μόνον ἡ σύσταση τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ὡς μία ἐνότητα ὀνομάζεται ἄνθρωπος καὶ οὔτε ἡ ψυχὴ οὔτε τὸ σῶμα καθ' ἑαυτὸ μπορεῖ νὰ ὀνομασθεῖ ἄνθρωπος παρὰ μόνον ἡ ἐνωμένη ὄντοτήτά τους⁴⁵. Ὁ Δαμασκηνὸς προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξει ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖο ἡ κάθε φύση νὰ ἔχει τὴ δική της ὑπόσταση· ἡ φύση δὲν ταυτίζεται ἄμεσα μὲ τὴν ὑπόστασιν⁴⁶, ὅπως συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωση τοῦ ἀνθρώπου⁴⁷. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου διαπιστώνεται μόνο μέσα σὲ αὐτὴν τὴν ἐνότητα τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Τὸ προαναφερθὲν κείμενο ἀπὸ τὸ ἔργο *Περὶ ἰδιωμάτων* τονίζει τὴν προτεραιότητα τοῦ ἀνθρώπου: «ὁ ἄνθρωπος τοῖνον μικρὸς κόσμος ἐστίν. Ἔχει γὰρ ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ μέσος ἐστηκε νοῦ καὶ ὕλης»⁴⁸. Δὲν ταυτίζεται ἡ ψυχὴ μὲ τὸν ἄνθρωπο, οὔτε τὸ σῶμα ἐκπροσωπεῖ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος εἶναι κάτοχος τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος.

Ἡ βιβλικὴ θεολογία τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα προσπάθησε μὲ ἔντονο τρόπο νὰ ἀποδείξει ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς δὲν ἔχει βιβλικὸ χαρακτῆρα καὶ ὅτι ἡ χρῆση τῆς στῆ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι μία ἐπίδραση τοῦ πλατωνικοῦ πνεύματος. Ὁ Werner Jaeger βλέπει τὴ συσχέτιση τῆς ψυχῆς

44. Περὶ τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστασης ὡς σύνθεσης δύο φύσεων, ὁ Δαμασκηνὸς ὀμιλεῖ περισσότερο καὶ σαφέστερα στὸ ἔργο του *Διαλεκτικὰ* 42, 18-20, ἐκδ. Kotter I, σ. 108 (PG 94, 609A): «Ἐπίστασιν δὲ μίαν σύνθετον ἐκ διαφόρων φύσεων δυνατὸν γενέσθαι, ὡς ὁ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς ἐστὶ συντεθειμένος καὶ σώματος» Βλ. Ἰω. Πλεξίδης, *Πρόσωπο καὶ φύση. Προβληματισμοὶ γύρω ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ προσώπου στὴ σκέψη τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ*, ἐκδ. Νησίδης, Σκόπελος 2001, σ. 78.

45. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 66, 13-14, ἐκδ. Kotter IV, σ. 384 (PG 94, 1561A): «ὡσπερ ἀδύνατον γενέσθαι δύο εἰ μὴ ἐκ μιᾶς καὶ μιᾶς καὶ ἀδύνατον γενέσθαι ἄνθρωπον εἰ μὴ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος» τοῦ αὐτοῦ, *Διαλεκτικὰ* 10, 161-164, ἐκδ. Kotter I, σ. 79 (PG 94, 565A). Βλ. Σωτηρόπουλος, *Θέματα ἀσκητικῆς ζωῆς εἰς τὰ «Κεφάλαια ἀγάπης» τοῦ ἀγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, Ἀθῆναι 1993, σσ. 54-55· Ν. Μητσόπουλος, *Θέματα ὀρθοδόξου ἠθικῆς θεολογίας Α'* (Πανεπιστημιακὰ παραδόσεις χριστιανικῆς ἠθικῆς), Ἀθῆναι 1984, σσ. 122-123.

46. J. Biltz, «Die Trinitätslehre des hl. Johannes von Damaskus», στὸ *Forschungen zur Christlichen Literatur und Dogmengeschichte*, Paderborn 1909, σ. 21. Πρβλ. Ἰω. Πλεξίδης, *Πρόσωπο καὶ φύση. Προβληματισμοὶ γύρω ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ προσώπου στὴ σκέψη τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ*, ἐκδ. Νησίδης, Σκόπελος 2001, σ. 81.

47. Εἶναι σαφὲς ὅτι ἀναιρεῖ τὴ μανιχαϊκὴ ἀντίληψη περὶ τῆς προϋπαρξῆς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ὡς δύο ἀνεξαρτήτων ὑποστάσεων.

48. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Περὶ ἰδιωμάτων*, 15, 1-3, ἐκδ. Kotter IV, σ. 198 (PG 95, 144BC).

μὲ τὴν ἀθανασία ὡς ἄμεση ἐπίδραση τοῦ Πλάτωνα στὴ χριστιανικὴ διδασκαλία⁴⁹. Ὁ ἱατρὸς Jeffrey Boyd στὴ μελέτη του *One's Self-Concept and Biblical Theology* ἐπικέντρωσε τὰ ὀνόματα τῶν σημαντικώτερων προτεσταντικῶν θεολόγων ὅπως τοὺς O. Collmann, R. Niedurh, K. Standahl, O. W. Heich, οἱ ὁποῖοι ὑπεστήριξαν τὴν ἄποψη ὅτι ὁ δυϊσμός τοῦ ἀνθρώπου στὰ δύο ἀνεξάρτητα μέρη τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς δὲν ἔχει βιβλικὸ χαρακτήρα καὶ ὡς τέτοιος πρέπει νὰ ἐξαλειφθεῖ ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ πίστη⁵⁰. Ἡ προσπάθεια τῶν προτεσταντικῶν βιβλικῶν θεολόγων νὰ ἀποδείξουν ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι κάτι ξένο γιὰ τὴ Βίβλο καὶ ὅτι ἀποτελεῖ γέννημα τοῦ ἐλληνικοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ στοχασμοῦ –καὶ εἰδικὰ τοῦ Πλάτωνος– καὶ ὅτι συνεπῶς εἶναι ξένη πρὸς τὴ χριστιανικὴ πίστη δὲν πρέπει νὰ συνδέεται μὲ τὴ θεολογία τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ.

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνὸς πιστὰ ἀκολουθεῖ τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ὕπαρξη τῆς ψυχῆς καὶ προσπαθεῖ νὰ τὴ διαφυλάξει ἀπὸ τὶς ἐπιδράσεις τοῦ πλατωνισμοῦ καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ μανιχαΐσμοῦ. Ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴ διάρκεια τῶν προηγούμενων αἰώνων διετύπωσε τὴν πίστη στὶς ὁμολογίες τῆς πίστεως στὶς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Οἱ πατέρες τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου στὸ γνωστὸ τους κείμενο *Ὁρος τῆς πίστεως τῆς ἐν Χαλκηδόνι τετάρτης Συνόδου*, διατυπώνοντας τὴν πίστη περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς Του, τονίζουν: «Ἐπόμενοι τοίνυν τοῖς ἁγίοις Πατράσιν, ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν Ἰῶν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν συμφώνως ἅπαντες διδάσκομεν, τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν θεότητι καὶ τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν ἀνθρωπότητι, Θεὸν ἀληθῶς καὶ ἄνθρωπον ἀληθῶς τὸν αὐτὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα,

49. W. Jaeger, "The Greek Ideas of Immortality", *The Harvard Theological Review* 52/3 (1959), σσ. 135-147.

50. J. H. Boyd, "One's Self-Concept and Biblical Theology", *The Journal of Evangelical Theological Society*, 40, 2 (1997), σ. 210: "During the second quarter of the twentieth century, Biblical scholars (especially Protestants) rejected both of these Platonic and Aristotelian philosophical notions and insisted that theological anthropology be based on the Bible alone. Scholars such as Oscar Cullmann, Reinhold Niebuhr, C. G. Berkouwer, Krister Stendahl, Otto W. Heick and P. G. Lindhardt wrote that the concept of an immortal soul and soul-body dualism should be banished from the Christian religion".

κατὰ πάντα ὅμοιον ἡμῖν χωρὶς ἁμαρτίας»⁵¹. Ἡ Ἐ' Οἰκουμενικὴ Συνόδος ἀκολουθεῖ τὴν ἴδια πίστη καὶ στὸ κείμενο «Οἱ 14 αναθεματισμοὶ κατὰ τῶν “τριῶν κεφαλαίων”» διατυπώνει μὲ παρόμοιο τρόπο τὴν πίστη περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἕνωσης τοῦ Θεοῦ Λόγου μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἡ ὁποία περιγράφεται ὡς ἐξῆς: «τὴν ἕνωσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς σάρκα ἐμψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ καὶ νοερά»⁵². Ὁ ἱερός πατέρας πιστὰ ἀκολουθεῖ τὴν πίστη τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ στὸ σημεῖο ποὺ περιγράφει τὴν ἐνσάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου τονίζει: «Σεσάρκωται τοίνυν ἐξ αὐτῆς προσλαβόμενος τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φυράματος, σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερά»⁵³. Ὁ ἱερός Δαμασκηνὸς δὲν ἔχει τὴν ἀμφιβολία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ψυχῆς ὡς στοιχείου τῆς ἀνθρώπινης φύσης ὅπως καὶ πολλοὶ προγενέστεροι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ διαφυλάξει τὴ διατύπωση τῆς διδασκαλίας του περὶ τῆς ψυχῆς ἀπὸ πλατωνικὴ καὶ συνεπῶς μανιχαϊκὴ ἐπίδραση. Ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι αὐτόνομη καὶ ἀνεξάρτητη ὄντοτητα, ποὺ ἔχει τὸ πλήρωμα τῆς ζωῆς καὶ χωρὶς τὸ σῶμα. Ἡ διατύπωση ὅτι ἡ ψυχὴ «ἐν σώματι πολιτεύεται»⁵⁴ ἀποδεικνύει τὴν ἐξάρτησή της ἀπὸ τὸ σῶμα. Ἡ ζωὴ καὶ ἡ λειτουργία τῆς ζωῆς βασίζεται στὴν ἐνότητα τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Αὐτὴν τὴν ἐνότητα ἀναλαμβάνει καὶ ὁ Θεὸς Λόγος στὴν ἐνανθρώπηση καὶ ἡ σωτηρία ἐν Χριστῷ βασίζεται στὴν ἐπανάκτηση τῆς ψυχοσωματικῆς ἐνότητας στὴν κοινὴ ἀνάσταση καὶ διαφύλαξή της διὰ τῆς δωρεᾶς τῆς ἀφθαρσίας. Μερικοὺς αἰῶνες ἀργότερα ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμάς, ὁμιλώντας γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τονίζει ἀκριβῶς τὴ χριστιανικὴ ἀντίληψη τῆς ἐνότητας τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς λέγοντας: «ἰσχυρισαίμην γὰρ ἐκ τῆς γραφῆς ἀνθρώπου φυσιολογίας ὀρμώμενον μὴ ἂν ψυχὴν μόνην,

51. «Ὅρος τῆς πίστεως τῆς ἐν Χαλκηδόνι τετάρτης Συνόδου», ἐπιμ. Ἰω. Καρμίρης, *Τὰ δογματικά καὶ συμβολικά μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι 1960, σ. 165.

52. «Οἱ 14 ἀναθεματισμοὶ κατὰ τῶν “τριῶν κεφαλαίων”», ἐπιμ. Ἰω. Καρμίρης, *Τὰ δογματικά καὶ συμβολικά μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι 1960, σ. 175.

53. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 51, ἐκδ. Kotter II, σ. 123 (PG 94,1009A).

54. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 42, 16, ἐκδ. Kotter IV, σ. 375 (PG 94, 1545B).

μήτε σῶμα μόνον λέγεσθαι ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ συναμφότερον, ὃν δὴ καὶ κατ' εἰκόνα πεποιηκέναι Θεὸς λέγεται»⁵⁵. Ἡ διαφορὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὸν πλατωνισμὸ εἶναι στὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀθανασία εἶναι δωρεὰ τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο καὶ ὄχι φυσικὸ ἰδίωμα τῆς ψυχῆς ὡς κτιστῆς ὑπάρξεως⁵⁶.

Ἡ ὑποστατικὴ ἔνωση τῶν δύο διαφορετικῶν στοιχείων δίδει τὴ δυνατότητα στὸν ἱερὸ πατέρα νὰ ὁμιλεῖ περὶ μιᾶς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ λόγος περὶ τῆς κοινῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀφορᾷ τὴν ὑπαρκτικὴ ὁμοείδεια τῶν ὁμοούσιων ὑποστάσεων μας⁵⁷. Ἡ μία φύση δὲν σημαίνει τὴ μίξη τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος σὲ μία καινούργια φύση: «μιᾶς δὲ φύσεως λέγεται ὁ ἄνθρωπος, οὐχ ὅτι ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα μιᾶς ἐστὶ φύσεως, ἀλλ' ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι ὁμοίως ἕκαστος ψυχὴν ἔχει καὶ σῶμα καὶ ἕκαστος δύο φύσεις ἔχει»⁵⁸. Ὁ ἱερὸς πατὴρ ταυτίζει τὴν ἔννοια τῆς μιᾶς φύσεως μὲ τὴν κοινὴ φύση, ἡ μία φύση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κοινὴ φύση ὅλων τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἡ ἄρρηκτη ἔνωση τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς χαρακτηρίζουν τὸν ἄνθρωπο ὡς ἓνα εἶδος ξεχωριστό, μοναδικὸ καὶ μὴ συγγεόμενο μὲ τὰ ὑπόλοιπα ζωντανὰ ὄντα⁵⁹. Ἐπ' αὐτοῦ ὁ Δαμασκηνὸς ἐπισημαίνει: «ὅπερ οὖν ἐφ' ἑκάστου τῶν ἀπάντων θεωρεῖται, καὶ ἐπὶ πάντων κοινῶς θεωρηθήσεται, οἶον, ὅπερ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων ἔχει, καὶ πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἔχει, ὡς τὸ ζῆν καὶ τὸ λογίζεσθαι, καὶ ὅπερ

55. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Τίνας ἂν εἴποι λόγους Σῶμα κατὰ Ψυχῆς δικαζόμενον μετ' αὐτῆς ἐν δικασταῖς*, PG 150, 1361BC. Πρβλ. Α. Κατσιάρας, Μ. Βαμβουνάκη, *Ὅταν ὁ Θεὸς πεθαίνει μιὰ συζήτηση*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2004, σ. 484.

56. Βλ. Ἰω. Ζηζιούλας, «Χριστολογία καὶ ὑπαρξή. Ἡ διαλεκτικὴ κτιστοῦ–ἀκτίστου καὶ τὸ δόγμα τῆς Χαλκηδόνας», *Σύναξη* 2 (1982), σ. 13. Πρβλ. Ἱεροθέου, Μητρ. Ναυπάκτου, *Ὁρθόδοξη ψυχοθεραπεία*, ἐκδ. Ἱερά Μονὴ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), στ', 1998, σ. 95.

57. Ἰω. Πλεξίδης, *Πρόσωπο καὶ φύση. Προβληματισμοὶ γύρω ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ προσώπου στὴ σκέψη τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ*, ἐκδ. Νησίδες, Σκόπελος 2001, σ. 80.

58. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 42, 21-23, ἐκδ. Kotter IV, σ. 375 (PG 94, 1545C) τοῦ αὐτοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 60, 40-43, ἐκδ. Kotter II, σ. 154 (PG 94, 1065B): «Οὐκ ἀνάγκη τοίνυν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου μίαν φύσιν λέγοντας (οὐ διὰ τὸ ταῦτόν τῆς οὐσιώδους ποιότητος ψυχῆς τε καὶ σώματος, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῶν ὑπὸ τὸ εἶδος ἀναγομένων ἀτόμων)».

59. Πρβλ. Α. Βλέτσης, *Τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα στὴ θεολογία τοῦ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ. Ἐρευνα στὶς ἀπαρχὲς μιᾶς ὄντολογίας τῶν κτιστῶν*, ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1990, σ. 102.

ἐκάστη οὐσία ἔχει»⁶⁰. Τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή ἡ κοινὴ φύση του, ἐμφανίζεται πλήρως σὲ κάθε ὑπόστασι· ὁ κάθε ἄνθρωπος κατέχει τὴν κοινὴ φύση: «τὸ δὲ ἄτομον ἡγουν ἢ ὑπόστασις οὐ κατηγορεῖται τοῦ εἶδους· μερικωτέρα γάρ ἐστι τοῦ εἶδους ἢ ὑπόστασις. Καὶ Πέτρος τοίνυν ἄνθρωπός ἐστι καὶ Παῦλος ἄνθρωπός ἐστιν, οὐ πᾶς δὲ ἄνθρωπος Πέτρος ἢ Παῦλος· εἰσὶ γὰρ καὶ ἄλλαι ὑποστάσεις ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου»⁶¹. Ὁ Δαμασκηνὸς προσπαθεῖ νὰ διαμορφώσει τὴν διδασκαλία περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρωπίνου εἶδους καὶ τοῦ καθ' ἕκαστον μέρους του.

Ὁ ἄνθρωπος ὡς ἓνα ὄν, ἐξ αἰτίας τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, λειτουργεῖ ὡς ψυχοσωματικὸ ὄν. Ἡ διαφορὰ τῆς συστάσεως τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ὀρίζει καὶ τὴν ἐσωτερικὴ τους σχέσι. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ὁμιλοῦμε περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ κάνουμε τὴ διαίρεση μεταξὺ τῶν δύο μερῶν αὐτοῦ· ὅμως γιὰ λόγους καλύτερης κατανόησης θὰ ἀναλύσουμε, ὅπου εἶναι δυνατόν, ξεχωριστὰ τὶς σωματικὲς ἀπὸ τὶς ψυχικὲς λειτουργίες τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ σῶμα εἶναι σύνθετο ἀπὸ τὰ ἀπλᾶ στοιχεῖα: «καὶ ἀδύνατον γενέσθαι σῶμα εἰ μὴ ἐκ τῶν ἀπλῶν στοιχείων, τῆς γῆς καὶ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ πυρός»⁶², καὶ δὲν ἔγιναν, ὅπως διδάσκουν οἱ Μανιχαῖοι, «ἐκ δὲ τῆς οὐσίας τῆς κακίας»⁶³. Τὰ τέσσερα βασικὰ στοιχεῖα ὁ Ἐμπεδοκλῆς τὰ ὀνόμασε «ρίζωματα»⁶⁴, τὰ ὁποῖα ὑποδηλώνουν τὴ στενὴ σχέσι τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος μὲ τὸ περιβάλλον του⁶⁵. Δέν γίνεται

60. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 17, 11-14, ἐκδ. Kotter IV σσ. 361-362 (PG 94, 1524AB).

61. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Διαλεκτικά* 15, 18-21, ἐκδ. Kotter I, σ. 85 (PG 94, 577D-580A).

62. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 66, 14-16, ἐκδ. Kotter IV, σ. 384 (PG 94, 1561A). Περισσότερα περὶ τῆς σύνθεσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ τέσσερα στοιχεῖα βλ. τοῦ αὐτοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 26, 61-70 (PG 94, 925C).

63. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 2, 23, ἐκδ. Kotter IV, σ. 353 (PG 94, 1508D)· τοῦ αὐτοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 27, 7-8, ἐκδ. Kotter IV, σ. 366 (PG 94, 1532A): «τοῦ δὲ σκότους καὶ τῆς ὕλης δημιουργημα τὸ σῶμα».

64. Ἐμπεδοκλέους, *Περὶ φύσεων*, ἐκδ. Diels, H, σ. 6: «τέσσαρα γὰρ πάντων ρίζωματα πρῶτον ἄκου».

65. Ἰω. Πλεξίδης, *Πρόσωπο καὶ φύσις. Προβληματισμοὶ γύρω ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ προσώπου στὴ σκέψι τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ*, ἐκδ. Νησίδης, Σκόπελος 2001, σ. 154

ἄμεση ἀναφορὰ στὸ ἐν λόγῳ ἔργο περὶ τῆς σχέσεως τοῦ σώματος μὲ τὴν ὑπόλοιπη ὕλική κτίση, ἀλλὰ θεωροῦμε ἀπαραίτητο νὰ τὸ ἐπισημάνουμε. Ὁ ἄνθρωπος κατέχει καὶ κοινὰ χαρακτηριστικὰ μὲ τὸν φυσικὸ καὶ ἄλογο κόσμο: «κατὰ τε ταῦτα καὶ τὴν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν καὶ σπερματικὴν ἤγουν γεννητικὴν δύναμιν, τοῖς δὲ ἀλόγοις καὶ ἐν τούτοις μὲν, ἐξ ἐπιμέτρου δὲ κατὰ τὴν ὄρεξιν ἤγουν θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν καὶ κατὰ τὴν καθ' ὁρμὴν κίνησιν»⁶⁶. Παρ' ὅτι τὸ σῶμα ἐπλάσθη ἀπὸ τὰ τέσσερα ἀπλᾶ στοιχεῖα, ἡ ὄντολογικὴ του βάση δὲν εἶναι ἡ οὐσία τῆς ὕλης ἀλλὰ ἀντίθετα τὸ μὴ ὄν: «οὐδὲ ἐκ τῆς οὐσίας τῆς ὕλης τὰ σώματα, ἀλλ' ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθησαν»⁶⁷. Ἡ ἄμεση συνέπεια τῆς ὑπάρξεως τοῦ σώματος ἀπὸ τὴ σύνθεση εἶναι ἡ τάση του πρὸς διάλυση. Ἐφ' ὅσον εἶναι ἡ ὄντολογικὴ βάση τοῦ σώματος τὸ μὴ ὄν, ἡ ὑπαρξή του συνδέεται μὲ τὴν τροπὴ του ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔχει συνεχῆ ροὴ τῆς τροπῆς. Ὁ κοινὸς νόμος τῆς κτίσεως εἶναι ὅτι: «τρεπτὸν μὲν ἅπαν κτίσμα κατὰ φύσιν ὧν γὰρ ἡ γένεσις ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, ταῦτα ἀνάγκη κατὰ φύσιν τρεπτὰ εἶναι»⁶⁸.

Ὁ ἄνθρωπος, ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς τάσεως τοῦ σώματός του πρὸς τὴ διάλυση, ἔχει τὴν ἀνάγκη τῆς συντηρήσεώς του. Ἡ συγκράτηση καὶ ἡ συντήρηση πραγματοποιοῦνται διαμέσου τῆς βρώσεως καὶ πόσεως, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐπισημαίνεται: «οἷον βρώσις καὶ πόσις, ὅσον πρὸς τὸ ζῆν καὶ σύστασιν τοῦ σώματος»⁶⁹. Ὅλες οἱ ἐνέργειες τοῦ σώματος καθ' ἑαυτὲς εἶναι ἀκούσιες, καὶ ἔχουν σκοπὸ τὴ συντήρηση καὶ παραγωγὴ τοῦ σώματος καὶ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς⁷⁰. Ἐπίσης πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι τὸ σῶμα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση του εἶναι ἄψυχον καὶ ἀκίνητον καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐξαντλεῖ τὴν κινητικὴ ζωτικὴ του δύναμη ἀπὸ τὴν ψυχῇ⁷¹.

66. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 26, 74-77, ἐκδ. Kotter II, σ. 78 (PG 94, 925D).

67. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 10, 8-9, ἐκδ. Kotter IV, σ. 356 (PG 94, 1513C).

68. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 69, 12-13, ἐκδ. Kotter IV, σ. 388 (PG 94, 1568A).

69. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 84, 4-5, ἐκδ. Kotter IV, σ. 397 (PG 94, 1581D).

70. Ἰω. Καρμίρης, *Δογματικὴ, κατὰ τὰς παραδόσεις* (Ανατύπωσις ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Φοιτητικοῦ Θεολογικοῦ Συνδέσμου τοῦ ἔτους 1964), Ἀθῆναι 1995, σ. 184.

71. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 66, 4-5, ἐκδ. Kotter IV, σ. 384 (PG 94, 1560D): «Καὶ εἰ μὲν σῶμα, ἀκίνητος ἦν πᾶν γὰρ σῶμα ἄψυχον καὶ ἀκίνητον».

Τὸ σῶμα, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση καὶ τὴ σύστασή του, εἶναι καλὸ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος περὶ κακῆς συστάσεως παρὰ μόνο περὶ κακῆς χρήσεως⁷². Ὁ Δαμασκηνὸς ἐπισημαίνει καὶ ἓνα συμβεβηκὸς τοῦ σώματος, μὲ τὸ ὁποῖο διαφοροποιοῦνται οἱ ὑποστάσεις τῆς κοινῆς οὐσίας. Ἡ σχέση τοῦ σώματος καὶ τοῦ χρώματος εἶναι ἡ σχέση τῆς οὐσίας καὶ τοῦ συμβεβηκόντος. Τὸ σῶμα εἶναι κοινὴ οὐσία ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος καὶ παρ' ὅλες τὶς ἀλλαγὰς τῶν χρωμάτων τὸ σῶμα παραμένει τὸ ἴδιο, δὲν ἀλλάζει⁷³.

Ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι μέρος τοῦ φωτὸς⁷⁴ οὔτε εἶναι μέρος τῆς πανοπλίας τοῦ Θεοῦ⁷⁵, καθὼς διδάσκουν οἱ Μανιχαῖοι⁷⁶. Ἡ ψυχὴ εἶναι δημιουργημὰ τοῦ Θεοῦ καὶ κατὰ φύσιν εἶναι ἀφθαρτὴ⁷⁷. Ἡ ἀφθαρτὴ φύση τῆς ψυχῆς δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι «ἡ ψυχὴ ἐξ ἀνάρχου οὐσίας τρεπτῆ»⁷⁸, ἀλλὰ εἶναι ἡ δωρεὰ τῆς δημιουργικῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ὁ Δαμασκηνὸς μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἀπορρίπτει κάθε μορφὴ τῆς προϋπάξεως τῆς ψυχῆς καὶ τὴ δυνατότητα τῆς μετεμψυχώσεως, ὅμως στὸ ἔργο του *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* δὲν κάνει καμμία ἄμεση ἀναφορὰ περὶ αὐτοῦ τοῦ θέματος, ὅπως τὸ κάνει στὰ ἄλλα ἔργα του⁷⁹. Αὐτὴ ἡ στάση τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ

72. Βλ. περισσότερα περὶ αὐτοῦ, Χ. Σωτηρόπουλος, *Θέματα ἀσκητικῆς ζωῆς*, σ. 57.

73. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 31, 6-11, ἐκδ. Kotter IV, σ. 369 (PG 94, 1536C).

74. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 28, 8, ἐκδ. Kotter IV, σ. 366 (PG 94, 1532B): «τοῦ μὲν φωτὸς μέρος ἐστὶν ἡ ψυχὴ».

75. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 28, 15-16, ἐκδ. Kotter IV, σ. 367 (PG 94, 1532C): «Οἱ δὲ τοῦ σκότους ἄρχοντες ἔφαγον ἐκ τῆς πανοπλίας αὐτοῦ μέρος, ὃ ἐστὶ ψυχὴ».

76. Πρβλ. M. Heuser, "The Manichaean Myth According to the Coptic Sources", M. Heuser, H.-J. Klimkeit, *Studies in Manichaean Literature and Art*, ἐκδ. Brill, Leiden 1998, σ. 36.

77. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 42, 15, ἐκδ. Kotter IV, σ. 375 (PG 94, 1545B): «τὴν δὲ ψυχὴν ἀφθαρτον».

78. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 42, 19, ἐκδ. Kotter IV, σ. 375 (PG 94, 1545B).

79. Βλ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λίβελλος*, PG 94, 1432A· τοῦ αὐτοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 26, 22-23, ἐκδ. Kotter IV, σ. 76 (PG 94, 921A): «Ἄμα δὲ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ πέπλασται, οὐ τὸ μὲν πρῶτον, τὸ δὲ ὕστερον κατὰ τὰ Ὀριγένους ληρημάτα»· τοῦ αὐτοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 79, 3-4, ἐκδ. Kotter II, σ. 177 (PG 94, 1109D): «τοῦτο τῶν Ὀριγένους ληρημάτων τὸ ἀπόστημα προὔπαρξεν τῶν ψυχῶν δογματίσαντος»· τοῦ αὐτοῦ, *Υπόμνημα, τοῦ μεγαλομάρτυρος Ἀρτεμίου*, PG 96, 1280A: «Καὶ Πυθαγόρας μὲν καὶ Ἐρμῆς τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς εἰς τὸν

είναι πιστή συνέχεια τῆς θεολογίας τῆς Ε΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἡ ὁποία κατηγορηματικά ἀποκλείει κάθε πιθανότητα τῆς προϋπάρξεως τῆς ψυχῆς στὸν χῶρο τοῦ Θεοῦ⁸⁰.

Περισσότερος λόγος γίνεται περὶ τῶν χαρισμάτων τῆς ψυχῆς καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς, μὲ σκοπὸ ὁ ἱερός πατέρας νὰ μπορέσει νὰ δώσει περισσότερο εὐκόλα στὴ συνέχεια τὴν ἐρμηνεία τῆς παρουσίας τοῦ κακοῦ. Ὁ Θεός, κατὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, χαρίζει στὴν ψυχὴ χαρίσματα, τὰ ὁποία καλεῖται ὁ ἄνθρωπος νὰ χρησιμοποιοῦν ἐλεύθερα⁸¹. Αὐτὰ τὰ χαρίσματα τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαπιστώνονται χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ σώματος, διότι τὸ σῶμα ἀπεικονίζει ὅλες τὶς ἐνέργειες τῆς ψυχῆς⁸². Εἴμαστε ὡς ἐκ τούτου ὑποχρεωμένοι, γιὰ νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὰ χαρίσματα καὶ τὶς λειτουργίες τῆς ψυχῆς, νὰ ὀμιλοῦμε περὶ τῆς κοινῆς ψυχοσωματικῆς ὄντοτητας. Ἡ ψυχὴ κατέχει μέσα τῆς τὴ ζωτικὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ⁸³, ἀπὸ τὴν ὁποία ζωοποιεῖται καὶ ἡ ἴδια ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα. Ἡ ψυχὴ, παρ' ὅτι ἔχει ἕναν τέτοιο σημαντικὸ ρόλο, δὲν διακρίνεται, σύμφωνα μὲ τὸν ἱερὸ πατέρα, οὔτε χρονικὰ οὔτε ἀξιολογικὰ ἀπὸ τὸ σῶμα.

Ὅλα τὰ χαρίσματα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως παρουσιάζονται στὸ ἔργο: *Λόγος κατὰ Μανιχαίων*, ταυτίζονται μὲ τὸν τριμερῆ μερισμὸ, δηλαδὴ στὸ

ἄδου πυθμένα κατάγουσι, μετεμψυχώσεις δὴ τινὰς καὶ μεταγρισμοὺς παρεισάγοντες ποτὲ μὲν εἰς ἄλογα ζῶα καὶ θηρία ταύτας μετεμβιβάζοντες, ποτὲ δὲ εἰς ἰχθύας, καὶ φυτὰ, καὶ ἄλλας τινὰς ἐπανακυκλήσεις καὶ περιόδους κατασπώντες αὐτὰς καὶ ἀπορόραπιζοντες. Ὁ δὲ Χριστὸς καθὸ Θεὸς ὑπάρχων ἀληθὴς καὶ αἰώνιος, ἀθάνατον ψυχὴν καὶ ἀγήρω κατασκευάσας τῷ ἀπ' ἀρχῆς Πνεύματι θείῳ καὶ ἐμφυσήματι, ὅτε τὸν πρῶτον ἐδημιούργησεν ἄνθρωπον».

80. Ἰω. Καρμίρης, *Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1960, σ. 178: «Εἴ τις λέγει ἢ ἔχει προϋπάρχειν τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, οἷα πρῶτην νόας οὔσας καὶ ἀγίας δυνάμεις, κόπον δὲ λαβοῦσα τῆς Θείας θεωρίας καὶ πρὸς τὸ σχέδιον θεραπείας καὶ διὰ τοῦτο ἀποφυγείσας μὲν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης, ἐντεῦθεν δὲ ψυχὰς ὀνομασθείσας καὶ τιμωρίας χάριν εἰς σώματα καταπεμφθείσας, ἀνάθεμα ἔστω».

81. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 14, 28-29, ἐκδ. Kotter IV, σ. 359 (PG 94, 1517CD): «*χρησόμεθα ταῖς παρὰ θεοῦ δεδωρημέναις τῇ ψυχῇ δυνάμεσιν, ἐφ' ᾧ ἐλάβομεν*».

82. Ἰω. Πλεξίδας, *Πρόσωπο καὶ φύση. Προβληματισμοὶ γύρω ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ προσώπου στὴ σκέψη τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ*, ἐκδ. Νησίδες, Σκόπελος 2001, σ. 160.

83. Πρβλ. Χ. Σωτηρόπουλος, *Θέματα ἀσκητικῆς ζωῆς εἰς τὰ «Κεφάλαια ἀγάπης» τοῦ ἀγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, Ἀθήναι 1993, σ. 67.

λογικόν, ἐπιθυμητικόν καὶ θυμικόν, «οἶον ἢ ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμὸς καὶ ἡ πρᾶξις καὶ ἐνέργεια καὶ πρὸ τούτων ὁ λογισμὸς οὐ κακά, ἀλλὰ καλά, ἔάν, ἐφ' ᾧ ἐλάβομεν, χρησώμεθα κατὰ τὸν νόμον τοῦ δεδωκότος»⁸⁴. Ὁ Δαμασκηνὸς ἐπ' αὐτοῦ ἐπισημαίνει ὅτι αὐτὸς ὁ χωρισμὸς εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ διδασκαλία τῶν πλατωνικῶν⁸⁵. Οἱ Μανιχαῖοι προσπαθοῦν νὰ παρουσιάσουν αὐτὰ τὰ τρία χαρίσματα ὡς κακά, κάτι τὸ ὁποῖο διαστρεβλώνει τὴ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία.

Ὁ μανιχαῖσμός συνδέει τὴν παρουσία τῆς ἐπιθυμίας μὲ τὴ δράση τοῦ κακοῦ, δηλαδή τῆς ὕλης κατὰ τοῦ φωτός. Ὅταν οἱ καρποὶ τῆς ὕλης εἶδαν τὴ λάμψη τοῦ φωτός ἐπεθύμησαν τὸ κάλλος του⁸⁶. Ἡ παρουσία τῆς ἐπιθυμίας προέρχεται ἀπὸ τὴν ὕλη καὶ συνεπῶς αὐτὴ εἶναι κακὴ. Οἱ Μανιχαῖοι στοὺς κύκλους τῶν ἐκλεκτῶν πιστῶν τους θεωροῦσαν τὴν ἀνθρώπινη ἐπιθυμία ὡς κάτι ἀνεπιθύμητο, καὶ καλλιεργοῦσαν τὴν ἐγκράτεια ἀπὸ τὶς σχέσεις μὲ τὶς γυναῖκες.

Τὸ ἐπιθυμητικὸ μέρος τῆς ψυχῆς εἶναι δωρεὰ τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο: «οἶον ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐπιθυμητικόν, ἵνα ἐπιθυμῶμεν αὐτοῦ τοῦ μόνου ἀγαθοῦ»⁸⁷, καὶ ἔτσι ἀποτελεῖ βάση γιὰ τὴν κοινωνία ἀγάπης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό. Ὁ ἄνθρωπος καλεῖται μὲ τὸ λογικὸ του νὰ ἀναζητήσει τὸ ὄντως Ἀγαθό, τουτέστιν τὸν Θεό, καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸ ἐπιθυμητικὸν νὰ καρποφορήσει μὲ τὴν ἀγάπη καὶ τὸν πόθο πρὸς τὸν Θεό⁸⁸. Ἡ ἐπιθυμία ἔχει τρία στοιχεῖα μὲσῶ τῶν ὁποίων ἐκδηλώνεται

84. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 14, 34-37, ἐκδ. Kotter IV, σ. 359 (PG 94 94, 1517BD)· τοῦ αὐτοῦ, *Περὶ μερῶν τῆς ψυχῆς* (ἀποσπάσματα), ἐκδ. PG 95, 232A: «Τριμερῆ δὲ λέγομεν τὴν ψυχὴν, ἔχουσιν λογικόν, θυμικόν, καὶ ἐπιθυμητικόν».

85. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Περὶ αἰρέσεων* 6, 1-4, ἐκδ. Kotter IV, σ. 22 (PG 94, 684A): «Πλατωνικοὶ Θεόν καὶ ὕλην καὶ εἶδος...τὴν δὲ ψυχὴν ἀγέννητον καὶ ἀθάνατον καὶ θείαν. Εἶναι δὲ αὐτῆς τρία μέρη, λογιστικόν, θυμικόν, ἐπιθυμητικόν». Πρβλ. Πλάτωνος, *Τίμαιος* 69D. Περὶ αὐτοῦ περισσότερα βλ. Μ. Ὁρφανός, *Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα*, σ. 140· Χ. Σωτηρόπουλος, *Θέματα ἀσκητικῆς ζωῆς*, σσ. 34, 68.

86. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 4, 11-5, 5, ἐκδ. Kotter IV, σ. 354 (PG 94, 1509D-1512A)· τοῦ ἴδιου, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 28, 10-15, ἐκδ. Kotter IV, σ. 367 (PG 94, 1532CD). Πρβλ. K. Coyle, *Manichaeism and Its Legacy* (Nag Hammadi and Manichaean Studies, τομ. 69), ἐκδ. Brill, Leiden Boston, 2009, σ. 66: "There it perceived the Light, desired it, and invaded it with Archons composed of its dark, evil substance".

87. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 60, 16-18, ἐκδ. Kotter IV σσ. 379-380 (PG 94, 1553B).

88. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Περὶ μερῶν τῆς ψυχῆς* (ἀποσπάσματα), ἐκδ. PG 95, 232: «διὰ δὲ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν».

καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι: ἔφρεις, φιλία καὶ ἔνωσις⁸⁹. Αὐτὲς οἱ τρεῖς ἐνέργειες τῆς ἀνθρώπινης ἐπιθυμίας εἶναι ἀγαθές, ἐνῶ ἡ παράχρησή τους ἔχει κακὲς συνέπειες. Ὁ ἄνθρωπος, χρησιμοποιώντας αὐτὲς τὶς ἐνέργειες, ἀποκτᾶ μία κοινωνία μὲ τὸν Θεό⁹⁰, καὶ μέσω αὐτῶν ὁδηγεῖται σὲ μία κοινωνία ἀγάπης μὲ τὸν συνάνθρωπό του. Ἡ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, πάντοτε μὲ σεβασμό, κατανοοῦσε αὐτὲς τὶς δυνάμεις ἐπιθυμίας, καὶ διὰ τῆς ἀσκήσεως ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νὰ καλλιιεργεῖ καὶ κατευθύνει αὐτὲς τὶς ἐνέργειες τῆς ψυχῆς του πρὸς τὸν Θεό.

Ὁ πόθος δημιουργεῖ τὸ ἐρέθισμα στὴν ψυχὴ⁹¹, τὸ ὁποῖο ὀνομάζεται ἡδονή. Ἡ ἡδονὴ εἶναι ἡ εὐχαρίστηση τῆς πραγματοποίησης τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἀνθρώπου («τὴν ὄρεξιν ἔχοντες καὶ ἐπιτυγχάνοντες κἂν ποσῶς ἡδόμεθα»)⁹², καὶ διαμορφώνεται σὲ δύο ἐπίπεδα: στὴν ψυχικὴ καὶ στὴ σωματικὴ. Οἱ ψυχικὲς ἡδονὲς εἶναι ἐκείνες, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν μόνο τὴν ψυχὴ, ἐνῶ οἱ σωματικὲς ἐξαρτῶνται καὶ ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ ἀπὸ τὴν ψυχὴ. Ὁ ἱερός πατὴρ ἐπισημαίνει αὐτὸν τὸν χωρισμὸ τῶν ἡδονῶν καὶ λέγει ὅτι ἡ ἡδονὴ εἶναι «διττὴ, ἢ ψυχικὴ ἢ σωματικὴ»⁹³.

Ἡ ψυχικὴ ἡδονὴ χωρίζεται στὴ θεωρητικὴ καὶ μαθητικὴ (ἡ μαθητικὴ ὀνομάζεται ἀκόμα καὶ ἐπιστημονικὴ)⁹⁴, ἐνῶ ἡ θεωρητικὴ ἡδονὴ εἶναι συνέχεια τῆς «κατὰ Θεὸν ζῶντα»⁹⁵ ζωῆς. Μιὰ ἀπὸ τὶς ψυχικὲς ἡδονές, στὴν ὁποία δίνει προσοχὴ ὁ ἱερός Δαμασκηνός, εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὴ δόξα. Ὁ ἱερός πατέρας, ἐρμηνεύοντας τὴν ἔννοια τῆς κενοδοξίας,

89. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 48, 2, ἐκδ. Kotter IV, σ. 377 (PG 94, 1549A).

90. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 72, 17-20, ἐκδ. Kotter IV, σ. 390 (PG 94, 1572AB): «Ἄν τοίνυν θελήσωμεν καὶ ποθήσωμεν, μετέχομεν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ καὶ ἐν φωτὶ εἰς αἰῶνας ἐσόμεθα. Ἐὰν δὲ ῥαθυμήσωμεν καὶ ἑαυτοὺς τυφλώσωμεν καὶ μὴ ποθήσωμεν αὐτόν, ἀμέτοχοι αὐτοῦ ἐσόμεθα».

91. X. Σωτηρόπουλος, *Θέματα ἀσκητικῆς ζωῆς εἰς τὰ «Κεφάλαια ἀγάπης» τοῦ ἀγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, Ἀθῆναι 1993, σ. 70.

92. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 71, 5, ἐκδ. Kotter IV, σ. 389 (PG 94, 1569B).

93. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 82, 13, ἐκδ. Kotter IV, σ. 396 (PG 94, 1581A).

94. Βλ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 27, 8, ἐκδ. Kotter II, σ. 80 (PG 94, 929D).

95. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 27, 17, ἐκδ. Kotter II, σ. 80 (PG 94, 932B).

προσπαθεί να αποδείξει ότι παρ' ότι η αγάπη πρὸς τὴ δόξα εἶναι ἡ βάση τῆς κενοδοξίας, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι κακὴ: «ἡ κενοδοξία, οὐ διὰ τὸ ἀγαπᾶν τὴν δόξαν κακὴ, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ τὴν ἐκ θεοῦ δόξαν ἀγαπᾶν»⁹⁶. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ὡς χάρισμα τοῦ Θεοῦ τὴν ἔλξη πρὸς τὴ δόξα⁹⁷ καὶ ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νὰ μετέχει στὴ δόξα τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς δοξολογίας τοῦ Θεοῦ: «φυσικὴ δὲ τάξις τὸ ἐφίεσθαι τῆς παρὰ Θεοῦ δόξης, τὸ δὲ τῆς παρ' ἀλλήλων δόξης ἐφίεσθαι παρὰ φύσιν· Θεῷ γὰρ μόνῳ τῷ φύσει δοξαστῶ»⁹⁸.

Οἱ σωματικὲς ἡδονές, ἀντίθετα ἀπὸ τὶς ψυχικές, εἶναι ἐρεθισμὸς τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Οἱ σωματικὲς ἡδονές χωρίζονται στὶς δύο κατηγορίες, στὶς κατ' ἀνάγκην καὶ στὶς κατ' αἴσθησιν. Οἱ ἡδονές κατ' ἀνάγκην εἶναι ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες ἀποσκοποῦν «πρὸς τὸ ζῆν καὶ σύστασιν τοῦ σώματος»⁹⁹ καὶ «αἱ μὲν εἰσι φυσικαὶ ἅμα καὶ ἀναγκαῖαι, ὧν χωρὶς ζῆν ἀδύνατον»¹⁰⁰. Κατὰ τὸν ἱερὸ πατέρα οἱ ἡδονές κατ' ἀνάγκην εἶναι: «βρωσις καὶ πόσις»¹⁰¹, «ἄνεσις σώματος, ὕπνος, συνουσία γυναικῶν»¹⁰² καὶ «αἱ τροφαὶ τῆς ἐνδεΐας ἀναπληρωτικαὶ καὶ τὰ ἐνδύματα ἀναγκαῖα»¹⁰³. Ἡ μετάδοση τῶν σωματικῶν ἡδονῶν ἀπὸ τὸ σῶμα στὴν ψυχὴ γίνεται μέσῳ τῶν σωματικῶν ὀργάνων τῆς αἰσθήσεως, τὰ ὁποῖα ἐπιδρῶν στὴν ψυχὴ, καὶ γι' αὐτὸ λέγονται καὶ ἡδονές «κατ' αἴσθησιν»¹⁰⁴.

96. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 14, 47-49, ἐκδ. Kotter IV, σ. 359 (PG 94, 1520AB).

97. Βλ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 82, 13-15, ἐκδ. Kotter IV, σ. 396 (PG 94, 1581AB): «αὕτη δὲ διττὴ, ἢ ψυχικὴ ἢ σωματικὴ καὶ ψυχικὴ μὲν ἢ τῆς δόξης ἔφρσις».

98. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 83,1-3, ἐκδ. Kotter IV, σ. 396 (PG 94, 1581B).

99. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 84, 4-5, ἐκδ. Kotter IV, σ. 397 (PG 94, 1581D).

100. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 27, 10 Kotter II, σ. 80 (PG 94, 929D).

101. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 84, 1, ἐκδ. Kotter IV, σ. 396 (PG 94, 1581C).

102. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 82, 14-15, ἐκδ. Kotter IV, σ. 396 (PG 94, 1581B).

103. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 27, 10-11, ἐκδ. Kotter II, σ. 80 (PG 94, 929D).

104. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 27, 8-9, ἐκδ. Kotter II, σ. 80 (PG 94, 929D).

Όλες οι ήδονες του ανθρώπου ως ψυχοσωματικής οντότητας είναι έρεθίσματα του επιθυμητικού μέρους της ψυχής και είναι καλές και εκ Θεού. Η κακή πλευρά των ήδονων εμφανίζεται με την παραβίαση της τάξεως του Θεού ή φυσική λειτουργία των ήδονων κατά την τάξη του Θεού δίδει τὸ νόημα στη λειτουργία και στην ύπαρξή τους.

Στὸ κείμενο τοῦ ἔργου δὲν ἔχουμε πολλές ἀναφορὲς περὶ τῶν ὑπολοίπων μερῶν τοῦ επιθυμητικοῦ, δηλαδὴ περὶ τῆς λύπης καὶ τοῦ φόβου. Ἡ λύπη εἶναι χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ σὲ καμμία περίπτωση δὲν μπορούμε νὰ τὴν ἀποδίδουμε στὸν Θεό, ὅπως τὸ κάνουν οἱ Μανιχαῖοι στὴ διδασκαλία τους¹⁰⁵. Ἡ λύπη εἶναι τόσο ψυχικὴ ὅσο καὶ ψυχοσωματικὴ λειτουργία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ψυχικὴ τῆς ἐκδήλωση φανερώνεται στὴ βίαιη δράση πάνω στὴν ἀνθρώπινη θέληση. Ὅταν κάποιος ἀπὸ τὴ βία ὀδηγεῖται σὲ ὁποιαδήποτε δράση καὶ κίνηση, μπορεῖ νὰ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ προκληθεῖ ἡ ψυχικὴ λύπη. Τὸ καλύτερο παράδειγμα τέτοιας λύπης εἶναι ἡ λύπη ἢ ὁποῖα εμφανίζεται μετὰ ἀπὸ τὴν ἀκούσια ἁμαρτία. Ὁ Δαμασκηνὸς θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ παρουσιασθεῖ ἡ ψυχικὴ λύπη στίς κινήσεις καὶ δράσεις ποὺ ὁ ἄνθρωπος ἐκουσίως ἀποφασίζει¹⁰⁶. Ἡ ψυχοσωματικὴ λύπη εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐπίδρασης τῶν αἰσθημάτων πάνω στὴν ψυχὴ. Ἡ κατ' αἴσθησιν λύπη εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ἐπίπονων δράσεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ εἶναι ἡ αἰτία τῆς κακῆς. Ὁ ἱερός πατὴρ ἐπ' αὐτοῦ φέρνει τὸ παράδειγμα τῆς παιδείας, ἡ ὁποῖα εἶναι μία ἐπίπονη πορεία, ἀλλὰ εἶναι καλὴ καὶ ἀγαθὴ¹⁰⁷.

Τὸ δεύτερο μέρος τῆς ἄλογης ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ θυμικόν. Ὁ θυμὸς καθ' ἑαυτὸν δὲν εἶναι κακό, ἀλλὰ εἶναι ἀντιθέτως καλὸ στοιχεῖο

105. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 87,8-9, ἐκδ. Kotter IV, σ. 398 (PG 94, 1584CD): «Περιγραπτὸν λέγουσι τὸν θεόν, πολεμοῦντα καὶ πολεμούμενον καὶ λυπούμενον καὶ ἀποτεμνόμενον». Τοῦ αὐτοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 67, 21, ἐκδ. Kotter IV, σ. 385 (PG 94, 1561D): «Καὶ ἐλυπήθη, φησίν, ὁ θεός, ὅτι ἀπεκόπη μέρος ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐπόνησεν».

106. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 67, 34, ἐκδ. Kotter IV, σ. 385 (PG 94, 1564A): «Οὐδεὶς προδίδωσι τὰ ἑαυτοῦ ἐκουσίως καὶ λυπεῖται».

107. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 81, 9-11, ἐκδ. Kotter IV, σ. 395 (PG 94, 1580C): «τὸ κατ' αἴσθησιν λυπηρὸν καὶ ἡμῖν ἐπίπονον ὡς ἡ παιδεία, ἥτις μᾶλλον ἀγαθὸν ἐστὶ καὶ συμφέρον».

τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς¹⁰⁸. Στὸ ἔργο Ἰκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ὁ ἱερός Δαμασκηνός κάνει λεπτομερῆ περιγραφή τοῦ θυμοῦ, τί εἶναι, καὶ μὲ ποιές ὀργανικὲς λειτουργίες συνδέεται¹⁰⁹. Ὁ θυμὸς μπορεῖ νὰ ἐκδηλωθεῖ σὲ δύο μορφές: πρῶτον κατὰ «τοῦ οἰκείου λογισμοῦ»¹¹⁰, καὶ δευτέρον κατὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων¹¹¹. Ὁ θυμὸς καὶ στίς δύο περιπτώσεις εἶναι καλός, ἐὰν ὁ οἰκείος λογισμὸς μᾶς χωρίζει ἀπὸ τὸν Θεό, ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι, ἐὰν ἐνεργοῦν μὲ τὸν ἴδιο σκοπὸ. Τὸ παράδειγμα τὸ ὁποῖο ἀναφέρει ὁ ἱερός Δαμασκηνός εἶναι θυμὸς τῶν μαρτύρων κατὰ τῶν τυράννων τους¹¹². Ἡ διδασκαλία του περὶ τοῦ θυμοῦ, ὅπως διατυπώθηκε στὸ ἔργο, μᾶς δείχνει ὅτι ὁ συγγραφέας του ἀκολούθησε κατὰ βῆμα τὸν Νεμεσίω τῆς Ἑμέσης¹¹³, ὅπως προαναφέραμε, καὶ στὴ διδασκαλία περὶ τῶν ἡδονῶν.

Τὸ τρίτο μέρος τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς εἶναι τὸ λογιστικὸ μέρος καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ. Τὸ λογιστικὸ τοῦ ἀνθρώπου κάνει τὸν ἄνθρωπο διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ζῶα τοῦ κόσμου. Μέσω τοῦ λογικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς παρέχεται ἡ δυνατότητα στὸν ἄνθρωπο νὰ εἶναι κυρίαρχος τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ «κάνει πραγματικὰ τὸν ἄνθρωπο νὰ εἶναι ἄνθρωπος»¹¹⁴. Τὸ λογιστικὸ στὸ ἔργο αὐτὸ ταυτίζεται μὲ τὸ λογικὸ, ἐνῶ στὰ ἄλλα ἔργα βλέπουμε ὅτι τὸ ὀνομάζει ἀκόμη καὶ

108. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 14, 35-36, ἐκδ. Kotter IV, σ. 359 (PG 94, 1517D): «ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμὸς καὶ ἡ πρᾶξις καὶ ἐνέργεια καὶ πρὸ τούτων ὁ λογισμὸς οὐ κακά, ἀλλὰ καλά».

109. Βλ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἰκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 30, ἐκδ. Kotter II σσ. 81-83 (PG 94, 932-933).

110. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 14, 55, ἐκδ. Kotter IV, σ. 359 (PG 94, 1520B).

111. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 14, 54, ἐκδ. Kotter IV, σ. 359 (PG 94, 1520B).

112. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 14, 54, ἐκδ. Kotter IV, σ. 359 (PG 94, 1520B).

113. Βλ. Νεμεσίου Ἑμέσης, *Περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου* 19 PG 40, 717. Πρβλ. A. Loath, *St. John Damascene: Tradition and Originality in Byzantine Theology* σειρά Oxford Early Christian Studies, ἐκδ. Oxford University Press, Oxford 2002, σελ. 118.

114. Γ. Μαρτζέλος, «Λογικὸ καὶ αὐτεξούσιο κατὰ τὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό», στὸ: *Πρακτικὰ Κ' θεολογικοῦ συνεδρίου μὲ θέμα «Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός»*, ἐκδ. Ἱερὰ Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 157.

διανοητικό¹¹⁵ και διαλογιστικό¹¹⁶. Ὁ ἱερός πατήρ με αὐτοὺς τοὺς δύο ὅρους θέλει νὰ δηλώσει τὴ διαίρεση τοῦ λογικοῦ τῆς ψυχῆς¹¹⁷. Ὁ ἐνδιάθετος λόγος ταυτίζεται με τὸν νοῦ, ἐνῶ ὁ προφορικός λόγος με τὴ φρόνηση¹¹⁸. Ὁ Θεὸς χαρίζει στὸν ἄνθρωπο τὸν νοῦ ὡς θεωρητικὴ δύναμη, με τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἀντιλαμβάνεται καὶ νὰ κατανοεῖ πῶς ἔχουν τὰ ὄντα, ἐνῶ ἡ φρόνηση ὀρίζει τὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο θὰ ἐκτελεστοῦν οἱ πράξεις ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο¹¹⁹. Ἡ ὀρολογία ποὺ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν ἱερὸ πατέρα, ὡς καὶ ἡ δομὴ τῆς σκέψης του, ἐξαρτᾶται ἄμεσα ἀπὸ τὸν Νεμέσιο¹²⁰.

Βλέπουμε σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ ἔργου *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* ὅτι στενὰ συνδέεται τὸ λογικὸ με τὸ αὐτεξούσιο. Τὸ λογικὸ ὡς κύριο γνῶρισμά του ἔχει τὸ αὐτεξούσιο: «πᾶν γὰρ λογικὸν αὐτεξούσιον»¹²¹. Ὁ ὅρος αὐτεξούσιον εἶναι σαφὲς ὅτι χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ ἐκφρασθεῖ ἡ θέληση τοῦ ἀνθρώπου¹²². Ὁ Δαμασκηνὸς εἶναι πλήρως ἐξαρτημένος ἀπὸ τὸν Νεμέσιο στὴ χρῆση τοῦ ὅρου αὐτεξούσιον, ὥστόσο πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Νεμέσιος στηρίζεται στὸν στωικὸ

115. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* κεφ. 33, ἐκδ. Kotter II, σ. 86 (PG 94, 937CD).

116. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* κεφ. 34, 16, ἐκδ. Kotter II, σ. 87 (PG 94, 940).

117. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 35, 2-3, ἐκδ. Kotter II, σ. 87 (PG 94, 940BC): «Πάλιν δὲ διαιρεῖται τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς εἰς τε τὸν ἐνδιάθετον λόγον καὶ εἰς τὸν προφορικόν».

118. Ἰω. Πλεξίδας, *Πρόσωπο καὶ φύση. Προβληματισμοὶ γύρω ἀπὸ τὴν ἐννοίαν τοῦ προσώπου στὴ σκέψη τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ*, ἐκδ. Νησίδες, Σκόπελος 2001, σσ. 162-163. Πρβλ. J. R. Payton, "John of Damascus on Human Cognition: An Element in His Apologetic for Icons", *American Society of Church History*, 65/ 2 (1996), σσ. 173-183.

119. Πρβλ. Γ. Μαρτζέλος, «Λογικὸ καὶ αὐτεξούσιο κατὰ τὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνόν» στό: *Πρακτικὰ Κ' θεολογικοῦ συνεδρίου με θέμα «Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός»*, ἐκδ. Ἱερὰ Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 157.

120. Νεμεσίου, *Περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου*, κεφ. 39 (PG 40, 761).

121. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων* 69, 17, ἐκδ. Kotter IV, σ. 388 (PG 94, 1568B).

122. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 58, 72-73, ἐκδ. Kotter II, σ. 140 (PG 94, 1037D): «τὸ γὰρ αὐτεξούσιον θέλησιν ὠρίσαντο οἱ πατέρες». Ἡ θέληση, κατὰ τὸν ἱερὸ πατέρα, χωρίζεται στὶς τρεῖς μορφές: ἡ πρώτη εἶναι τὸ φυσικὸ θέλημα, ἡ δευτέρη εἶναι τὸ ὑποστατικὸ θέλημα καὶ ἡ τρίτη εἶναι τὸ παραφυσικό. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 58, 84-88, ἐκδ. Kotter II, σ. 140 (PG 94, 1040B)· βλ. Μαρτζέλου, *Λογικὸ καὶ αὐτεξούσιο*, σ. 158.

φιλόσοφο Ποσειδώνιο¹²³. Στο έργο ο ιερός πατήρ περισσότερο χρησιμοποιεί τον όρο *αὐτεξούσιος* ἀπὸ τὸν ὄρο *θέλησις* καὶ *βούλησις*, διότι περιέχει περισσότερο τὴν ἔννοια τῆς ἐλεύθερης ἐπιλογῆς ἔναντι τῶν ἀναγκῶν τῆς αἰσθητῆς καὶ τῆς ἄλογης φύσεως. Τὸ αὐτεξούσιο ὡς κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς λογικῆς φύσεως ἔχει τὴ δύναμη τῆς ἐξουσίας πᾶνω σὲ ὁμῆς τῆς λογικῆς φύσεως. Ὁ Δαμασκηνὸς ἐπισημαίνει ὅτι τὸ αὐτεξούσιο εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς θέλησης λέγοντας: «καὶ πάλιν θέλησις ἐστὶ φυσικὴ, λογικὴ καὶ αὐτεξούσιος ὀρεκτικὴ τοῦ νοῦ κίνησις»¹²⁴. Ἡ λογικότητα καὶ τὸ αὐτεξούσιο εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς ἀνθρώπινης θελήσεως, μὲ τὰ ὅποια ἡ θέληση, ἡ ὀρεκτικὴ κίνηση τοῦ νοῦ, λειτουργεῖ πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ φυσικὴ θέληση ἀπὸ μόνη της ἔχει μιὰ ροὴ γιὰ μία πληρότητα τῆς ζωῆς, καὶ αὐτὴ ἡ κίνηση τῆς φυσικῆς θελήσεως διαμορφώνεται ἀπὸ τὸ λογικὸ καὶ τὸ αὐτεξούσιο. Ἡ διαμορφωτικὴ ἐνέργεια τοῦ αὐτεξούσιου, ὡς ἐπιλογὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὀνομάζεται ἀκόμη προσωπικὴ γνώμη. Ὁ κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὴ θεωρητικὴ λειτουργία τοῦ λόγου, τὴ λογικὴ θέληση, ἡ ὅποια ἐκφράζεται μὲ τὸ «βουλεύεσθαι», ἐνῶ μέσῳ τοῦ αὐτεξουσίου παρουσιάζεται ἡ πρακτικὴ λειτουργία αὐτοῦ τοῦ «βουλεύεσθαι» ὡς «βούλεσθαι»¹²⁵. «Ὡστε ἡ μὲν θέλησις, τουτέστιν ἡ θελητικὴ δύναμις καὶ αὐτὸ τὸ ἀπλῶς θέλειν, φυσικόν, τὸ δὲ θελητόν, τουτέστι τὸ τί θέλειν, γνωμικόν καὶ ὑποστατικόν»¹²⁶. Ὁλη αὐτὴ τὴ διδασκαλία περὶ τοῦ αὐτεξουσίου ὁ ἱερός πατέρας τὴν ἀντλεῖ ἀπὸ τὴ θεολογία περὶ «τοῦ γνωμικοῦ θελήματος» τοῦ ἁγίου Μαξίμου Ὁμολογητοῦ.

Ἡ διαφορὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη ἄλογη φύση συνίσταται ἀκριβῶς στὸ γεγονός τῆς δυνάμεις τοῦ αὐτεξουσίου, μὲ τὸ ὅποιο ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ προσωπικὰ νὰ κατευθύνει τὴ δύναμη τῆς θελήσεως

123. Περισσότερα περὶ τῆς ἐπίδρασης τοῦ Ποσειδωνίου στὸν Νεμέσιο βλ. W. Jaeger, *Nemesius von Emesa. Quellenforschungen zum Neoplatonismus und seinen Anfängen bei Poseidonios*, Berlin 1914.

124. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Εἰσαγωγὴ δογμάτων* 10, 2, ἐκδ. Kotter I, σ. 26 (PG 94, 109D).

125. Πρβλ. Γ. Μαρτζέλος, «Λογικὸ καὶ αὐτεξούσιο κατὰ τὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό» στὸ: *Πρακτικὰ Κ' θεολογικοῦ συνεδρίου μὲ θέμα «Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός»*, ἐκδ. Ἱερὰ Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 163.

126. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Περὶ ἰδιωμάτων* 22, 6-8, ἐκδ. Kotter IV, σ. 204 (PG 95, 152C).

του, κάτι πού δὲν μποροῦν τὰ ἄλογα ὄντα. Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ αὐτεξούσιο ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἐλέγχει τὴ φύση του· μὲ τὸ αὐτεξούσιο ὑψώνει τὴ θέλησή του πάνω ἀπὸ τὴν ὁρμὴ τῆς φύσεώς του. Εἶναι σαφὲς ὅτι ὁ ἱερός Δαμασκηνὸς προσπαθεῖ νὰ δείξει ὅτι ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος, ὅπως καὶ οἱ λειτουργίες της, δὲν εἶναι κάτι κακό, ἀλλὰ ἀντίθετα εἶναι καλές καὶ ἀπὸ μόνες τους ρέπουν πρὸς τὸ καλὸ. Τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς ἀνθρωπολογίας εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ καλὸ δημιούργημα τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν εἶναι μία τυχαία περίσταση στὸν κόσμο.

SUMMARY

Influence of Manichaeism on Christian anthropology according to St. John of Damascus

By Dragan G. Karan

Ass. Professor of University of Belgrade

As a historical phenomenon, Manichaeism was not merely an organized religious community. It rather represents a religious system of thought with its peculiar worldview, and thus has a distinct attitude towards the world and the mankind. St. John of Damascus, in his *Dialogue against the Manichees*, deals with elements of Manichaeism existent within the Christian faith. Christian dichotomous view of man, as well as giving precedence to soul over body, as being worthier than the latter, represent elements of Manichean faith. Man possesses both soul and body and all the functions of a human being have a psychosomatic character. The whole of man (body and soul) is the work of God and thus the purpose of the incarnation of God the Logos. Christianity outgrew the ancient Greek concept of soul's immortality by granting immortality, in the light of Christ's resurrection, to man as a psychosomatic being. Human nature is not intrinsically bad, it is by the misuse of freedom granted to man and by the misuse of the potential that the human nature is endowed with that sin and evil come to being. The example of

St. Jonh Damascene's polemical dialogue in question is a great example of struggle for the purity of Christian faith and of dealing with non-Christian elements found in it.